

A tatár juhar egy évben kétszer örvendezteti meg szemlélőjét pirosas elszíneződésével: egyszer termésérés közben, a zöld lombozatból előtűnő tűzpiros lependékeivel, másszor ősszel, beszínesedő lombozatával. E tulajdonságai miatt kedvelt dísznövény, megfelelő termőhelyen gondozást alig igényel. Érdekesség, hogy a hazai faiskolák igen gazdag választéka ellenére e fajtából nem kaphatók fajták, hazai nemesítésű sincsen, külföldön viszont német és belga fajtákat lehet kapni. A gáz- és füstszennyeződést eltűri, ezért városokba is ültethető, a nyesést is jól bírja, élősvény nevelhető belőle. Mivel az erdészek számára korábban és sajnálatos módon most is csak egy harmadrendű faj, s így gazdasági értéke jelentéktelen, ezért nem kerül be a látóköribe, s várhatóan a jövőben is mostohán fognak bánni vele.

Bartha Dénes

Az Év Rovara, a tavaszi álganéjtúró

A tavaszi álganéjtúró (*Trypocopris vernalis*) éppen a tizedik az év rovarainak sorában, ugyanakkor az ötödik bogár a hétpettyes katica, a nagy szentjánosbogár, a nagy szarvasbogár és a havasi cincér után. Az imádkozósáska, a citromlepke, a földi poszméh, a mezei tücsök és az óriás szitakötő szintén az év rovarai voltak, de nem a bogarak, hanem más rovarrendek képviselői. Az egyes fajok kiválasztásának szempontjai többnyire az ismertség, a tetszetős megjelenés, a gyakoriság, esetleg az adott faj kultúrtörténeti vonatkozásai. Az alapvető cél minden esetben hazánk egy-egy jellemző, esetleg védett rovarfajának megismertetése és megkedveltetése a nagyközönséggel.

A Magyar Rovartani Társaság által novemberben kiírt szavazáson három, a lebontás folyamataiban fontos szerepet betöltő rovarfaj közül lehetett választani. Bár a lebontás nem igazán látványos tevékenység, mégis az egyik legfontosabb a természetben végbemenő folyamatok közül, hiszen ezáltal „tűnnek el”, majd hasznosulnak újra a korhadt fák, a lehullott avar, a trágya és az állati tetemek. Az állati és növényi maradványokból különben óriási mennyiség halmozódna fel, ami lebontó szervezetek nélkül (beleértve a kémiai folyamatokban kulcsszerepet játszó baktériumokat és a gombákat is) gyakorlatilag élehetlenné tenné a Földet. Az idén a tavaszi álganéjtúrón kívül a selymes döglégy (*Lucilia sericata*) és az ezüstös őszrovar (*Lepisma saccharina*) indult a versenyben.

Acélkék fémfénye, domború alakja, 1,5–2 centiméteres testmérete révén a tavaszi álganéjtúró az egyik legfeltűnőbb, könnyen felismerhető bogárfajunk. A hasonló nagyságú és színű erdei álganéjtúrótól (*Anoplotrupes stercorosus*) testfelszínének simasága különíti el, az utóbbi szárnyfedőjén ugyanis mély barázdák futnak. A tavaszi álganéjtúró szárnyfedőjén viszont legfeljebb finom, karcolásszerű vonalából-pontsorokból álló mintázat látható. Ez utóbbi faj színe a Dunántúl középső és

A tavaszi álganéjtúró (Balogh Diána felvétele)

déli részén élő példányok esetében élénk zöldeskék, sőt, ragyogóan zöld is lehet, míg az Északi-középhegységben, különösen a magasabb régiókban sötétkék-ibolyáskék, olykor szinte teljesen fekete, tompán fénylő vagy akár matt példányok találhatók. Jellemző sajátossága e fajnak (és az álganéjtúroknak általában) az ásásra módosult erőteljes elülső lába, mely hatalmas fogakkal szegélyezett. Az álganéjtúró erejéről bárki könnyen meggyőződhet, ha egy élő bogarat tart a markában.

A tavaszi álganéjtúró csaknem egész Európában előfordul, kivéve Izlandot, a Skandináv-félsziget északi részét és az Ibériai-félsziget déli részét. Keleten megtalálható a Kaukázusban, Kis-Ázsiában és Iránban is. Magyarországon a hegy- és a dombvidéken általánosan elterjedt, a síkvidékről jóval kevesebb adata ismert. A fátlan, növényzetmentes vagy kisborítottságú homok- és szikes pusztákról hiányzik. Elsősorban a meleg, napsütötte élőhelyeket kedveli, így gyepekben, cserjésekben, melegkedvelő tölgyesekben, ligetes erdőkben találkozhatunk vele, míg a nyílt, kopár helyeket kerüli. Többnyire hiányzik a hűvös és árnyas szurdokerdőkől, a hegyek magasabb régióinak bükköseiből, fenyveseiből is, ahol az erdei álganéjtúró veszi át a helyét, amellyel azért kismértékben átfedhet az élőhelye.

Nappal is aktívan mozgó bogárfaj, így kirándulás közben gyakran észrevehetjük az erdei utak mentén lassan ballagó, vagy elhullott állatok tetemén, rothadó gombán vagy gyümölcsön lakmározó példányait. Fülledt, meleg időszakban szárnyra kap, és a talaj fölé gyorsan és viszonylag alacsonyan, zezugos irányban röpköd, miközben közelről jól hallható zúgást hallat.

Felrepülni készülő tavaszi álganéjtúró
(Farkas Péter felvétele)

A korábbi állattani irodalom, így a Brehm- vagy az Uránia-sorozat megfelelő kötetei (de még az 1900-as évek második felében megjelent rovar-tani munkák zöme is) „tavaszi ganéjtúrot” vagy „tavaszi ganajtúrot” említ álganéjtúró helyett, és a korábbi tudományos név, a *Geotrupes vernalis* is eltér a jelenleg használt névtől. A névváltoztatás oka, hogy a szakemberek az álganéjtúrokat újabban anatómiai és életmódbeli sajátosságaik alapján Geotrupidae néven külön bogárcsaládnak tekintik (korábban ez a család volt), és a csoport így kivált a valódi ganéjtúrók (Scarabaeidae) jóval több fajt tartalmazó családjából. (Érdeemes megjegyezni, hogy a görög eredetű *Geotrupes* kifejezés földtúrot, földkotrot jelent. A *Geotrupes vernalis* így szabadon akár *tavaszi kotrógépnek* is fordítható.)

A legfőbb különbség a két bogárcsalád között az, hogy az álganéjtúroknak egyszerű rágóik vannak, amelyek a táplálék felaprítására szolgálnak. A valódi ganéjtúrók rágója bonyolult szűrőkészülékké alakult, mellyel a trágyából csak a leginkább táplálék folyadékot és mikroszemcséket különítik el, nagyobb növénydarabokat nem képesek felvenni. Az álganéjtúrók utódaikról is más módon gondoskodnak: függőleges járatokat ásnak a földbe, majd trágyát hordanak bele, és ide helyezik petéiket. A kikelő lárvák ugyan védett helyen vannak, de a szülők felügyelete nélkül fejlődnek. A valódi ganéjtúrók egy részénél, például a kis termetű trágyabogaraknál (*Aphodius*-fajok), a nőstény a petéit közvetlenül a trágyába helyezi, a kikelő lárvák ott is fejlődnek ki és bábozódnak be viszonylag gyorsan. A ganéjtú-

rók egy másik csoportjában, a galacsinhajtók (*Scarabaeus*- és *Sisyphus*-fajok) ezzel szemben szabályos golyókat gyúrnak a peték számára, és azokat rejtik bonyolult felépítésű föld alatti aknarendszerükbe, ahol ráadásul még gondozzák is ivadékaikat. A gondosan nevelt utódok fejlődési ideje jóval hosszabb, mint a trágyabogarak esetében.

A tavaszi álgánéjtúrok szaporodási időszaka a nyár végére–ősz elejére esik. Ilyenkor az eltérő ivarú bogarak a megfelelő nagyságú trágya közelében párba állnak. Először a trágyakupac alatt vagy annak közelében viszonylag nagy, tölcészerű üreget ásnak. Innen több, 10–20 centiméteres vízszintes oldalfolyosót indítanak, melyeket trágyával töltenek meg. A pár egyik tagja hordja az anyagot a fészekbe, a másik elhelyezi az alagutakban – a kétféle tevékenységet felváltva végzik. A pázás akkor kezdődik, amikor az oldaljáratok megteltek. Ezután talajjal elzárják a tölcser bejáratát, és a tölcser aljáról kezdve egyetlen, 25–50 cm mély függőleges járatot ásnak, mely 4–5 cm hosszú és 2 cm széles, ovális, simára tapasztott falú kamrában végződik. Ekkor az oldaljáratokból lehordják a trágyát, és akkora labdát készítenek belőle, mely nem éri el a kamra falát. Ezután a nöstény egyetlen petét helyez a labdába, és csak ekkor töltik fel a kamrát, illetve a függőleges járatot talajjal. A vázlatosan ismertetett tevékenység során a bogarak több százszor is megteszik az akna alja és a talajfelszín közötti utat. A munka maga több órán át, akár fél napig is eltarthat.

A petéből egy hónap múlva kikel a lárva, és a tél folyamán, a biztonságosan fagymentes mélységben feléli a trágyagolyót. A lárva a cserebogarakra, virágbogarakra is jellemző fehéres színű, patkó alakban hajlott pajor, melynek lábai és jól fejlett rágó szájszervei vannak. A pajor csak a következő év elején bábozódik be, majd hamarosan imágóvá alakul, hogy kültakarója kiszíneződése és megkeményedése után, tavasszal–nyár elején kiássa magát és a felszínre jöjjön. A kifejlett bogarak, az imágók nem telelnek át; az utódokról való gondoskodás befejeztével – legkésőbb az első fagyok idején – életük rövidesen véget ér. A tavaszi álgánéjtúró egyedfejlődése tehát egy év alatt lezajlik.

A tavaszi álgánéjtúró leginkább a ló és a szarvasmarha ürülékét kedveli, de beéri bármilyen más patás trágyájával, vagy akár nyulak, ragadozók és az ember ürülékével – fontos, hogy a trágya mennyisége kellőképpen nagy legyen, amennyiben szaporodás céljából keresi fel. Megtalálható rothadó vagy erős szagú gombákon is, amilyen például a szeméretlen szömörccsög (*Phallus impudicus*). Táplálkozhat hullott, erjedő gyümölcscsel, bomló tömeges növényi maradvánnyal (vastag avarral, komposzttal). Dögöket is felkeres.

A tavaszi álgánéjtúrónak számos természetes ellensége van. Közülük az erdőben a sün és a vaddisznó említhető első helyen, de a cickány is megtámadja és felfalja, ha ráakad. Az erdőszélen, cserjésekben és nyílt helyeken a szarkának, a szalakótának, a kuviknak és esetleg a gólyának szolgál táplálékául. A barna varangy számára is megfelelő zsákmányállat. Gyakorisága és viszonylagos szaporasága miatt nem veszélyeztetett, és nem is áll védelem alatt.

Szél Győző

